

IGNÁCZ ÁDÁM *Milliók zenéje*

IGNÁCZ ÁDÁM
**Milliók
zenéje**

Populáris zene és zenetudomány
az államszocialista
Magyarországon

RÓZSAVÖLGYI ÉS TÁRSA

Előszó¹

Az utóbbi években Magyarországon is megerősödtek az új szemléletű populáris zenei kutatások, és egyre több hazai műhelyben jelennek meg a népszerű zene témaköréhez kapcsolódó, elsősorban szociológiai és médiatudományi munkák. Az angolszász eredetű *popular music studies* így lassanként itthon is tudományos és oktatási tényezővé válik; a kutatók rendszeres nemzetközi szereplései pedig az országot a tudományterület nemzetközi vérkeringésébe is mindinkább bekapcsolják.

A magyarországi konferenciákon, tanulmánykötetekben, kutatási beszámolókból megjelenő tájékoztatói irányok, megközelítésmódok és hivatkozások alapján ugyanakkor könnyen az a benyomásunk támadhat, hogy a zeneélet művészi zenén kívül eső szféráinak tudományos vizsgálata mindössze egy-két évtizedes múltra tekint vissza, és e „fiatal” tudományág idehaza (is) kizárólag az aktuális nyugati kutatási trendekből nyeri inspirációját. Mindehhez az is hozzájárul, hogy azok a módszereikben, témafelvetéseikben és motivációjukat tekintve is sajátos szövegek, amelyek a zeneletről

---

1 A lábjegyzetek átláthatósága és tehermentesítése érdekében ezekben jellemzően a hivatkozások szerzőjét és címét (illetve ahol szükséges, az oldalszámokat) tüntetem fel csupán. A hivatkozott cikkekhez és könyvekhez tartozó teljes bibliográfiai adatsorért minden esetben lásd a kötet végén található irodalomjegyzéket. Másképp jártam el a levéltárakban, archívumokban, hagyatékokban található (javarészt publikálatlan) dokumentumok esetében: az ilyen forrásoknál a legfontosabb adatokat (például szerző, cím, lelőhely, jelzet) maga a lábjegyzet tartalmazza, az irodalomjegyzékben pedig csak azt soroltam fel, hogy mely intézményekben és milyen forráscsoportokkal dolgoztam.

való zenetudományi és szociológiai gondolkodást, illetve a populáris zenei jelenségekkel kapcsolatos közbeszédet a rendszerváltást megelőző évtizedekben alakították, túlnyomórészt meghaladtanak minősülnek, vagy teljességgel elfeledték őket. E felejtés mellett már csak azért sem mehetünk el szó nélkül, mert a *popular music studies* nyugati központjaiban (például Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban, Kanadában és Németországban) – részben persze annak is köszönhetően, hogy az első kutatói generáció tagjainak többsége máig aktív maradt – a diszciplína kialakulásának idején született elméletek és alapszövegek továbbra is fontos kiinduló- és hivatkozási pontnak számítanak.

Könyvemben mindenekelőtt azt próbálom majd bemutatni, hogy az államszocializmus időszakában Magyarországon milyen zenetudományi és zeneszociológiai koncepciók mentén közelítettek a populáris zenei jelenségekhez, és hogy a populáris zene milyen sajátos körülmények hatására válhatott hazánkban (és az egykori keleti blokk más országaiban) az akadémiai kutatás tárgyává – azzal egy időben vagy annál is korábban, mint ahogy ez a hidegháborús nyugaton történt. Vizsgálódásaim során a kommunista hatalomátvétel (tehát az 1940-es évek vége) és a népszerű zene akadémiai kutatásának intézményesülése (tehát az 1970-es évek eleje) közötti bő két évtized diskurzusaira és eseményeire koncentrálok, a zene esztétikai, társadalmi és politikai szerepéről folytatott közéleti *vitákat* sem tévesztve szem elől. Mindezt abban a reményben teszem, hogy új szempontokat nyújthatok a magyarországi populáris zene múltjának feldolgozásához, amely jelenleg erősen politika- és intézménytörténeti, illetve rockzenei fókuszú. Bízom benne, hogy munkám mindemellett a 20. századi magyar zenetudomány és zeneszociológia tudománytörténeti és -szociológiai vizsgálatát is segítheti,² és annak megértéséhez is közelebb vihet, hogy a válto-

---

2 Tudomásom szerint Magyarországon elsőként Hadas Miklós vállalkozott zenetörténeti vonatkozású téma szociológiai vizsgálatára, jöllehet a magyar zenetudomány történetével ebben csak érintőlegesen foglalkozott: Hadas Kodály Zoltán életpályáját dolgozta fel szociológiai szempontból. Lásd például „A nemzet prófétája. Kísérlet Kodály pályájának szociológiai értelmezésére”.

zó politikai és ideológiai körülmények között milyen megfontolások mentén különböztették meg Magyarországon a zenekultúra különböző szféráit, s mikor mely zenei jelenségeket társították a populáris zene (valamint a művészi zene és népzene) fogalmához.

Az államszocialista időszak magyar populáris zenéjéről az utóbbi időkben több nagyobb lélegzetű történeti munka is készült,³ ám ezek elsősorban a Kádár-korszak történéseit és a téma politika-, illetve intézménytörténeti vonatkozásait tárgyalták, nem függetlenül attól, hogy a szerzők a populáris zene történetén mindenekelőtt a pop- és rockzene történetét értik. Miként az alábbiakban majd bővebben is kifejtem, én egy ettől különböző populáriszenefogalommal dolgozom, és ezzel összefüggésben tudatosan a Rákosi- és Kádár-korszak együttes vizsgálatára, összehasonlítására töreksem. S bár a politikai, intézményi vonatkozások – a vizsgált korszak sajátosságaiból fakadóan – könyvem témája szempontjából is megkerülhetetlenek, mégsem ezek jelentik az itt elbeszélni kívánt történet főbb sarokpontjait, hanem sokkal inkább a kultúrának és a tudásnak a politikával olykor összetalálkozó, máskor attól függetlenedő történeti kérdései.

A populáris zene kutatásának nemzetközi fórumain rendszerint nagy figyelmet szentelnek a fogalomtörténeti problémák feltárásának, a múltbéli kutatások rekonstrukciójának, illetve a tudományág historiográfiai kérdéseinek. E kérdésekkel, valamint a populáris zene és zenetudomány sajátos viszonyának (e viszony változásainak) elemzésével ugyanakkor az egykori szovjet érdekszférába tartozó országokban eddig csak elvétve foglalkoztak.⁴ Még Peter Wicke, a hajdani keletnémet kutatói közösség legelismertebb, az

---

3 Lásd különösen Csatári Bence könyveit: *Az ész a fontos, nem a haj;* illetve *Jampecek a pagodában.*

4 A „könnyűzene” fogalmának értelmezésére és magyarországi kontextusainak feltárására a hazai szakemberek közül legutóbb Vedres Csaba vállalkozott. Vedres ismeretterjesztő igénnyel készült, 2006-ban megjelent könyve (*Mi az, hogy könnyűzene?*) több olyan, figyelemre méltó problémafelvetést is tartalmaz, amelyek a jelen kötet szempontjából is fontosak (különösen a zenei köznyelv koncepciójának vagy a jazz körüli vitáknak a felelőletésére gondolok), ám a fogalomhasználat tekintetében és az azonos forrásokból levont következtetésekben munkáink nem találkoznak egymással.

1970-es évektől megindul kelet–nyugati közeledésben elévülhetetlen érdemeket szerző tagja is csak az utóbbi időben vállalkozott egy rövidebb kutatástörténeti összefoglalásra,⁵ de Csehországban és Lengyelországban is csak mostanában indultak meg ilyen jellegű kutatások, amelyekről egyelőre legfeljebb egy-egy rövidebb tanulmányból tájékozódhatunk.⁶ A téma átfogó, monografikus jellegű feldolgozására azonban a szóban forgó régióban – tudomásom szerint – még nem került sor.

Thomas Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című munkájának⁷ 1962-es megjelenése óta semmilyen tudománytörténeti munka nem képzelhető el a tudomány és társadalom összefüggéseinek megfigyelése és tudásszociológiai jellegű kérdések megfogalmazása nélkül.⁸ Vizsgálódásaim során én is abból indulok ki, hogy a tudás megszerzése és termelése alapvetően nem individuális döntések eredménye, hanem nagyban függ egy adott társadalom szerkezetétől,⁹ a tudomány e társadalomban betöltött funkcióitól, az egyes kutatót körülvevő és irányító tudományos csoportok közös tapasztalatától és élményvilágától,¹⁰ valamint a

5 Wicke, „Looking East: Popular Music Studies between Theory and Practice”.

6 E téren elsősorban a cseh Jan Blüml munkássága emelhető ki, aki eddig két írásában foglalkozott behatóbban a csehszlovák kutatások történetével. Lásd Blüml, „Popular Music Studies in the Context of Post-Communist Historiography in the Czech Republic”; illetve Blüml, „Starting Points of Popular Music Studies in Czechoslovakia”. Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy tanulmányainak kéziratait a rendelkezésemre bocsátotta. Érdekes még ugyanitt a lengyel Jakub Kasperski doktori disszertációjára hivatkozni (*Muzyka popularna jako przedmiot bada muzykologii*), amely a populáris zene zenetudományi megítélésének problémáját tárgyalja, ugyanakkor a téma lengyelországi vonatkozásaival csak érintőlegesen foglalkozik, és figyelmének középpontjában mindvégig a modern nyugati populáris zene jelenségei állnak.

7 Magyarul Kuhn, *A tudományos forradalmak szerkezete*. A mű jelentőségéről és a történettudomány kritikai fordulataról lásd Kisantal – Szeberényi, „A történetírás »nyelvi fordulata«”.

8 Lásd ehhez Merton, *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*.

9 Vö. Kovai, *Lélektan és politika*, különösen 13–25.

10 Lásd ehhez Bolz – Kelber – Knoth – Langenbruch (szerk.), *Wissenskulturen der Musikwissenschaft*. Hasonló kérdéseket fogalmazott meg egyik jól ismert tanulmányában az új zenetudomány úttörője, Susan McClary is, aki a sort a kutatói reakciók társadalmi megkonstruáltságával egészítette ki: „Egy anyagiass lány Kékszakállú várában”.

„tudományos tekintély monopóliumáért” folytatott mindenkori küzdelem jellegétől (és annak nyerteseitől).¹¹

A *tudáskultúra* fogalmát a (német) zenetudomány történetére alkalmazó Anna Langenbruchhoz és kutatótársaihoz kapcsolódva pedig úgy vélem, hogy ha meg akarjuk ismerni egy adott korszak tudását és gondolkodásmódját, illetve ki szeretnénk deríteni, hogy az akkor élők miként jutottak hozzá a tudáshoz és miként adták tovább azt, akkor figyelmünket elsősorban a gondolati struktúrák idő- és térbeli mozgására, vándorlására kell fordítanunk.¹² Az egyoldalú közvetítéseket és egyéni kapcsolatokat feltáró „iskolák” és mester–tanítvány viszonyok tanulmányozása mellett vagy helyett az érdeklődés középpontjába így fokozatosan a hasonló gondolkodásmódot követő kutatói generációk és tudományos hálózatok kialakulása, együttélése, valamint a tudománytörténet topográfiai vonatkozásai kerülhetnek.¹³ Mint látni fogjuk, az együttélésnek, a szimultaneitásnak, az eltérő minőségek egymásba játszásának s mindenekelőtt a versengésnek különösen nagy szerep jut ebben a történetben, amelyben időről időre megjelennek ugyan kitüntetett személyek és helyszínek, de mégsem feltétlenül ezek állnak a középpontban, hanem inkább a múltból átmentett és az új földrajzi-kulturális irányokból érkező gondolkodásmódok közötti párhuzamok és feszültségek.

Az államszocialista Magyarország zenei életének kutatása – függetlenül attól, hogy részkérdésekre (például a populáris zenére) vagy a zenei szférákon átívelő problémákra koncentrálnak – minduntalan arra figyelmeztet, hogy a politikai-ideológiai retorikában oly élesen szétválasztott „rég” és „új”, „nyugati” és „keleti”, „valóságos” és „elképzelt” vagy „ismerős” és „idegen” a kulturális gyakorlatban

---

11 Vö. Bourdieu, *A tudomány tudománya és a reflexivitás*; Uő., „A tudomány társadalmi haszna”. Lásd még Szabari, „Bourdieu és a tudomány”.

12 Bolz – Kelber – Knoth – Langenbruch (szerk.), *Wissenskulturen der Musikwissenschaft*.

13 Anna Langenbruch, „Denkfiguren und Denkkollektive (nicht nur) der Popular Music Studies”, keynote előadás a *(Des-)Orientierungen populärer Musik* című nemzetközi konferencián, Carl von Ossietzky Universität Oldenburg, 2018. november.

nem egymás ellenpárjaiként, hanem egymással párhuzamosan létező, esetenként egymást kiegészítő minőségekként jelennek meg. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a kulturális gyakorlat, illetve a térben és időben megvalósuló kulturális-tudományos transzferek¹⁴ vizsgálatával közelebb juthatunk a különböző társadalmi csoportok és közösségek gondolkodásmódjának, értékválasztásainak megértéséhez, mint a politikatörténeti megközelítés révén.¹⁵

Mindez a korszak kulcsmozzanatának tekinthető szovjetizálás és a szovjet–magyar kulturális csere történetére vonatkoztatva is érvényes.¹⁶ A kultúra, a művészetek és a tudomány felől nézve rövid úton cáfolhatóvá válik, hogy a szovjet típusú rendszer kiépülése és későbbi működtetése készen kapott dolgok pusztá átvételét, adaptációját jelentette volna. A szovjetizálás, mint erre még visszatérek, e területeken sokkal inkább egyfajta *kísérletezést* jelentett a különböző forrású tudásformák és hagyományok összebékítésére, amely kísérletezésre nemcsak a nagypolitika történései, hanem a tudomány – esetünkben a zenetudomány és zeneszociológia – e történéseken alkalmasint túlmutató helyi sajátosságai is hatással voltak. Ezt az állításmat azáltal is alá szeretném támasztani, hogy a következőkben nem átfogó elméletekre és szerzői életművekre, hanem az egymással versengő koncepciókra és a helyben megvalósuló vitákra helyezem a hangsúlyt.

A Rákosi- és a kora Kádár-korszak történéseinek-koncepcióinak az összehasonlítása azonban némi elméleti és történeti előkészítést igényel. Mindenekelőtt – az I/1 fejezetben – annak tisztázását, hogy a kommunista hatalom milyen feladatokat szánt a zene-tudományi vizsgálódásoknak az államszocialista időszakban, és hogy a zenetudomány (és általában a tudomány) funkcióinak 1956

14 A kulturális transzferek kérdéséhez lásd például Espagne, „A francia-német kulturális transzferek”.

15 Ezúton is köszönöm K. Horváth Zsoltnek, hogy megerősített ebben az elképzelésemben.

16 A szovjetizálás témakörével a kötet III. részének elején (III/1) foglalkozom részletesen.

után megfigyelhető változásai milyen új szereplők, beszédmódok és módszerek megjelenését tették lehetővé. Legalább ilyen fontos ugyanakkor – erről szól az I. rész második fejezete (I/2) –, hogy számot vessünk a *populáris zene* fogalmát övező általános nehézségekkel, és megvizsgáljuk, hogy a *popular music studies*ban manapság használt terminológia és módszertan zökkenőmentesen alkalmazható-e egy, a nyugati trendekbe földrajzi, történeti és geopolitikai szempontból is kevésbé illeszkedő esettel kapcsolatban. A kötet II. része (Előzmények), amely szintén két fejezetből áll, a lehetséges történelmi-kultúrtörténeti előzményeket tárja fel: előbb a populáris zenei jelenségek 1945 előtti magyar zenetudományi gondolkodásban betöltött helyét igyekszik kijelölni (II/1), majd az új zenei tömegkultúra létrehozását megcélzó szovjet törekvések bemutatására koncentrálni (II/2). Írásom gerincét a III. és IV. rész adja, amelyekben részletesen elemzem a Rákosi-korszakra és a hatvanas évekre jellemző koncepciókat és a kapcsolódó elméleti-közéleti vitákat. A kötetet végül egy Összefoglalás és kitekintés zárja, amelyben a kelet-európai zenetudomány és populáris zenei kutatások nyugati recepciójáról, illetve a hidegháború időszakában kiépülő kelet–nyugati zenetudományi kapcsolatokról is szót ejtek, és annak lehetséges okait is e zárófejezetben próbálom meg feltárni, hogy az államszocializmus időszakában alkotó kutatók munkái miért váltak mára nagyrészt megaladottá és elfeledetté.